

**ΜΕΛΕΤΕΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΤΗΣ 22^{ΗΣ} ΕΤΗΣΙΑΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΤΟΜΕΑ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

27-29 Απριλίου 2001

**STUDIES
IN GREEK LINGUISTICS**

PROCEEDINGS
OF THE 22ND ANNUAL MEETING
OF THE DEPARTMENT OF LINGUISTICS
FACULTY OF PHILOSOPHY
ARISTOTLE UNIVERSITY OF THESSALONIKI

27-29 APRIL 2001

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2002

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Καθηγήτρια
Γεν. Γραμματέας: Μ. Κουτίτα-Καϊμάκη, Επίκ. Καθηγήτρια
Γραμματεία: Θ. Μπουχουρούδη, Α. Φλιάτουρας

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Μ. Κουτίτα-Καϊμάκη

Karyolémou, M. & Pavlou, P. 2001. "Language attitudes and assessment of salient variables in a bi-dialectal speech community". Στο Fontana, J., McNally, L., Turell, T. & Valldurí, E. (επιμ.) *Proceedings of the First International Conference on Language Variation in Europe (INCLAVEI)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. σσ. 110-120.

Milroy, J. & Milroy L., 1991 (second edition). *Authority in language. Investigating language prescription and standardization*. London/New York: Routledge

Μόνιμη Κυπριακή Επιτροπή για την Τυποποίηση των Γεωγραφικών Ονομάτων. 1987. *A Complete Gazetteer of Cyprus*. Λευκωσία: Κυπριακή Δημοκρατία.

Quirk, R. 1968. *The use of English*. London: Longman (op. cit. στο Milroy & Milroy, 1991).

Rubin, J. 1977. "Language standardization in Indonesia." Στο J. Rubin, B. Jernudd. J. Das Gupta, J. Fishman & Ch. Ferguson (επιμ.). *Language planning processes*. The Hague: Mouton.

Schiffman, H. 1998. "Standardization and restandardization. The case for "Standard" Spoken Tamil." *Language in Society* 27: 359-385.

Scirha, L., 1996. *A Question of Identity: Language Use in Cyprus*. Nicosia: Intercollege Press.

Trudgill, P., 1986. *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell.

United Nations Group of Experts for Geographical names. 1996. *United Nations Documents on Geographical Names*. Pretoria.

A.A. Katona

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗΣ ΙΣΧΥΟΣ (ΦΣΙ)

Abstract In this paper there is an attempt at adapting Strength Phonology methods for Greek. As a language with a very long history, Greek is exceptionally suitable to check any phonological principles and provides, at the same time, a rich material to illustrate almost all instances of Strength Movements which appear to follow the stages of the so called Strength Scales or Strength Hierarchies. Changes are demonstrated to be ordered along a cyclical trajectory, the bearing of which connects Greek with the IE level.

Ο Β. Joseph, σε ένα άρθρο του μεθοδολογικής φύσεως με θέμα το ΠΙΕ συμφωνικό σύστημα παρατηρεί ότι η σύγκριση του συστήματος της Νέας Ελληνικής μ' αυτό της ΠΙΕ, παρέχει άλλο ένα δείγμα όπου το παρόν αποτελεί βοήθεια για την ερμηνεία του παρελθόντος.¹ Είναι σημαντική αρχή με την οποία συμφωνώ και προσθέτω ότι προσωπικά διαπίστωνα κάτι παρόμοιο αφού διάβασα το εποχιακό έργο του Martinet, την *Économie*.² Αυτό το βιβλίο απομυθοποίησε το ινδοευρωπαϊκό τμήμα των γλωσσολογικών μελετών που έβλεπα ως τότε τρόπον τινά εκτός χώρου και χρόνου, και ως κάτι που υφίσταται σε ειδικούς, *suí generis* κανόνες. Δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Αυτή η γλώσσα, ακόμη και αν μας λανθάνει, πρέπει να προσεγγίζεται με τα ίδια κριτήρια όπως και οι άλλες γλώσσες.

Στην παρούσα ανακοίνωση θα ασχοληθώ με την διάσταση της φωνολογικής ισχύος και θα προσπαθήσω να δείξω ότι πρόκειται για σημαντικό παράγοντα, παρά το γεγονός ότι τα κριτήρια ακόμη δεν είναι πάντα σαφή και επίσης το ότι οι φωνητικοί έχουν επιφυλάξεις. Ο Martinet παρατηρεί πως αν δεν υπήρχε αυτή η διάσταση δεν θα

καταλάβαινε ο Γάλλος την διαφορά π.χ. μεταξύ *à jeter* /'να ρίξω'/ και *acheter* /'αγοράζω'/.³ Με άλλα λόγια, ουδετεροποιείται η ηχηρότητα και αντικαθιστάται από την ισχύ (ή την "ενέργεια" όπως εκφράζεται ο ίδιος) η οποία είναι και φωνηματική.

Είναι λογική η σκέψη ότι πρέπει να γίνονται προσπάθειες ομαδοποίησης των φωνημάτων σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σήμερα ίσως μέχρι και δεκάδες αντίστοιχες κλίμακες.

Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 22(2002), 311-321
Studies in Greek Linguistics 22(2002), 311-321

Οι ρίζες της σύγχρονης αντιμετώπισης βρίσκονται στην κλασική φωνητική, αν και με διαφορετική ορολογία, π.χ. στο έργο του Sievers⁴. Το πιο καταπληκτικό όμως είναι ότι ήδη οι αρχαίοι Ινδοί είχαν κάποιες φθγγικές κατασκευές, ο προσανατολισμός των οποίων δεν ήταν μόνο φωνολογικός αλλά εμπειρικός, έστω και με λανθάνοντα τρόπο, και την διάσταση της σχετικής ισχύος. Αυτές οι κατασκευές διέθεταν μια αρχική λίστα των φθόγγων που απαντούσαν στην γραμματική με το όνομα *śivasūtra* ακολουθούμενη από ομαδοποίηση σε οκτώ "κεφάλαια" (*aṣṭādhyāyī*), και τέλος εφαρμόστηκε μια τεχνική (*pratyāhāra*) που θυμίζει τις σημερινές φωνολογικές αναλύσεις.⁵

Στην δεκαετία του '70, ως αντίδραση κατά της SPE-θεωρίας των Chomsky-Halle άρχισαν να ασχολούνται με την *φυσική φωνολογία*. Η Φωνολογία Σχετικής Ισχύος (Strength Phonology) ήταν το άμεσο ακόλουθο της αντίδρασης. Ο όρος εισήχθη από τον Th. Cravens.⁶

Ο Cravens ισχυρίζεται ότι το πλαίσιο της σχετικής ισχύος είναι ειδικά κατάλληλο για την μελέτη της φθγγικής μεταβολής (sound change). Το πλαίσιο φιλοδοξεί να μην καταλάβει μόνο το πώς αλλά και το γιατί των αλλαγών. Τονίζεται ακόμα ότι δεν πρόκειται μόνο για ευρετικό αλλά και για ερμηνευτικό εργαλείο, και τέλος, ότι το εργαλείο επιτρέπει να παρακολουθήσουμε τις διαδικασίες ως *συνέχεια*, μέσα από ταυτιζόμενες και συστηματικά περιοριζόμενες αρχές (continuous evolution, systematically constrained by identifiable principles).⁷

Πιο κάτω παραθέτω το σύστημα του Lass που πιστεύω να είναι η καλύτερη όλων των κλιμάκων⁸, στην πρωτότυπη μορφή του και στα ελληνικά. Η μόνη αλλαγή που έκανα είναι ότι τα οριζόντια και τα κατακόρυφα βέλη δείχνουν, αντί για μία, δύο κατευθύνσεις. Προσθέτω ότι το σύστημα δεν είναι τέλειο: δεν λαμβάνει υπ' όψιν τα έρρινα ενώ στα δείγματα που εξέτασα απαντούν επίσης αυτά με τα έρρινα.

Αυτή η Κλίμακα ή Ιεραρχία Ισχύος (Strength Scale) αναπτύχθηκε σε δύο επίπεδα: αυτό των αήχων και των ηχηρών. Τα δύο άκρα του συστήματος αντιπροσωπεύονται από τα άγχα κλειστά /p t k/ ως τα πιο "ισχυρά", και την απαλοιφή /h/ ως το φαινόμενο του πιο "αδυνάτου" ή της πλήρους αποκλειστοποίησης. Οι δύο άξονες δείχνουν τους δύο δυνατούς δρόμους της απισχυροποίησης (weakening) εν γένει, με τελική εξέλιξη τον "μηδέν" βαθμό. Ο οριζόντιος άξονας (I) είναι ο κύριος φορέας, ενώ ο κάθετος (II) που αποτελεί δείκτη ηχηροποίησης, έρχεται δεύτερος. Οι συντελεστές αλληλοεξαρτώνται και συνιστούν επαγωγική ιεραρχία (implicational hierarchy). Ανάλογα με την παρουσία ή απουσία του παράγοντος του ηχηρού, τα εξελικτικά στάδια προς τα "δεξιά" μπορούν να χαρακτηρισθούν "απλά" (απλή απισχυροποίηση), ενώ με τη συμμετοχή και των δύο, "σύνθετα" (σύνθετη απισχυροποίηση). Η "συνεργασία" των εκθετών των δύο αξόνων είναι δυνατή σε όποιο σημείο τομής. Επιτρέπονται επίσης "άματα" (skip steps ή stages) τα οποία θεωρούνται όμως να είναι φαινομενικά, με την έννοια ότι δεν υπάρχει τεκμηρίωση. Σε περιπτώσεις κινήσεων προς τα δεξιά και κάτω μιλάμε για αποδυνάμωση (lenition), και πιο γενικά απισχυροποίηση, και στην αντίθετη έχουμε να κάνουμε, ως τον αντίποδα, με την ενδυνάμωση (fortition) ή την ισχυροποίηση (strengthening). Οι άξονες με τα δυο βέλη υποδηλώνουν επίσης την *προβλεψιμότητα* που είναι, αν και όχι πλήρης, σε αρκετό βαθμό παρούσα.

Το διαχρονικό σύνολο της Ελληνικής παρέχει δείγματα για σχεδόν όλες τις εξελίξεις και στις δύο κατευθύνσεις. Σε λίγες μόνο περιπτώσεις έχουμε την πολυτέλεια να παρακολουθήσουμε κάποια φθγγική πορεία καθ' όλο το μήκος, πράγμα που δεν αναιρεί το κύρος του συστήματος, δείχνει όμως πόσο πιο σύνθετη είναι η γλωσσική

πραγματικότητα παρά από ότι μπορεί να την συμπεριλάβει όποια συγκεκριμένη ανάλυση.

Για τον χαρακτηρισμό των φωνολογικών περιβαλλόντων στα οποία εκδηλώνονται οι εξεταζόμενες εξελίξεις προτείνω τον όρο *ενδοσηχητικό*⁹, καθώς τα περιβάλλοντα φωνήματα είναι σχεδόν αποκλειστικά φωνήεντα ή ηχητικά (όπως είναι τα υγρά και τα έρρινα).

Η προσφορά του συστήματος είναι ότι *ενώνει* οργανικά πολλά από τα φαινόμενα του Ελληνικού συμφωνισμού. Για να αναφέρω τα δύο πιο χαρακτηριστικά, η αποκλειστοποίηση (opening) είναι έκφραση της αποδυνάμωσης, και με ευρύτερη έννοια της απισχυροποίησης, ενώ το λεγόμενο "άλογο πνευματώδες" (implosive Spirant) είναι γεγονός της ενδυνάμωσης, και της ισχυροποίησης αντιστοίχως.

Τα δείγματα που παρέχονται βασίζονται σε ένα Corpus αποτελούμενο από εκατοντάδες λήμματα που έχουν ελεγχθεί όλα μέσα από τις πηγές τους. Το ίδιο λημματολόγιο έχει επίσης ξένα δείγματα τόσο αρχαίων όσο και ζωντανών γλωσσών, και με βάση όλα αυτά φαίνεται πως η θεώρηση της σχετικής ισχύος όπως προτείνεται εδώ, έχει καθολική δύναμη.

Το ΦΣΙ-σύστημα, αλλά επίσης και οι προηγούμενες ιεραρχικές κλίμακες, θυμίζουν τις *διαδοχικές πιέσεις* και *έλξεις* του Martinet.¹⁰ Καθώς τα πλαίσια της ανακοίνωσης είναι περιορισμένα αλλά και επειδή τα δείγματα είναι, πιστεύω, παραστατικά θα ήθελα να ασχοληθώ με μια εμφανή δυσκολία μόνο. Είναι σαφές ότι το σύστημα του Lass αποτελεί ανώτερη μορφή των διαδοχικών πιέσεων και έλξεων. Κοινή ατέλεια όλων είναι η εισαγωγή ή η μη περαιτέρω ανάπτυξη του μηδενικού βαθμού (null set) που χρησιμοποιείται στους φωνολογικούς φορμαλισμούς ευρέως.¹¹ Το πρόβλημα που προκύπτει πρέπει να πηγάζει από το σήμερα γενικό παραμερισμό της ιστορικής προσέγγισης. Πράγματι, σε καμία από τις πηγές που χρησιμοποίησα δεν βρήκα νύξη στον προβληματικό ρόλο του "μηδενός" σ' αυτήν την τυποκρατία. Η εξέλιξη της γλώσσας είναι αδιάκοπη και επομένως δεν είναι δυνατόν να σταματήσουμε στο μηδενικό σημείο. Στο πλαίσιο της παρούσας αναζήτησης, οι απαλοιφές έχουν, σε μεγάλο ποσοστό, ως αποτέλεσμα τις *χασμαδίες*. Αυτές χαρακτηρίζονται από έντονη έλλειψη σταθερότητας που σε αρκετές περιπτώσεις ή θα αρθούν σε μορφή φωνηεντικών διαδικασιών ή σε μορφή συμφωνικών επενθέσεων.¹² Τέτοια είναι η περίπτωση του "αλόγου πνευματώδους" όπως π.χ. στη λέξη δίγω. Αυτός ο τύπος προϋποθέτει τη σίγηση του /δ/ και την δημιουργία χασμαδίας. Με τη σειρά, που καταλήγει στο "φρόγος" (βλ. δείγματα), βλέπουμε μια ακόμη πιο εντυπωσιακή περίπτωση. Με τα weakening και strengthening λοιπόν, για να χρησιμοποιήσω τους πιο γενικούς όρους, αντιπροσωπεύονται οι δύο όψεις ενός και του αυτού μηχανισμού: των Κινήσεων Σχετικής Ισχύος (Strength Movements).¹³

Ποιοι είναι οι παράγοντες που δημιουργούν τέτοιες κινήσεις; Αν περιοριζόμαστε μόνο στα αναμφισβήτητα πολύ σημαντικό ζήτημα των ηχηρών κλειστών και συγκρίναμε το αρχαίο ελληνικό φωνολογικό σύστημα με το σημερινό από αυτήν την άποψη θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για εξομαλισμό και "συμπλήρωση της συμμετρικότητας" (διατύπωση Μπαμπινιάτη).¹⁴ Πρέπει να ερωτηθεί όμως αφενός γιατί ήταν το αρχαιοελληνικό σύστημα τόσο ασύμμετρο, και να επιστημανθεί αφετέρου ότι η πλήρως συμμετρική κατανομή χαρακτηρίζει μόνο την νεοελληνική Κοινή. Διαλεκτικοί τύποι όπως π.χ. το "ά άπη", δίνουν αφορμή για άλλα συμπεράσματα. Μάλιστα και η νεοελληνική Κοινή έχει αρκετούς τέτοιους τύπους, όπως π.χ. τα "διά ολος" και "πά ω". Ως προς το ασύμμετρο αρχαιοελληνικό σύστημα, πιστεύω να είναι ευλογοφανής η εκδοχή ότι, τουλάχιστον εν μέρει, πρέπει να ήταν "κληρονομικό". Οι αναλύσεις του IE

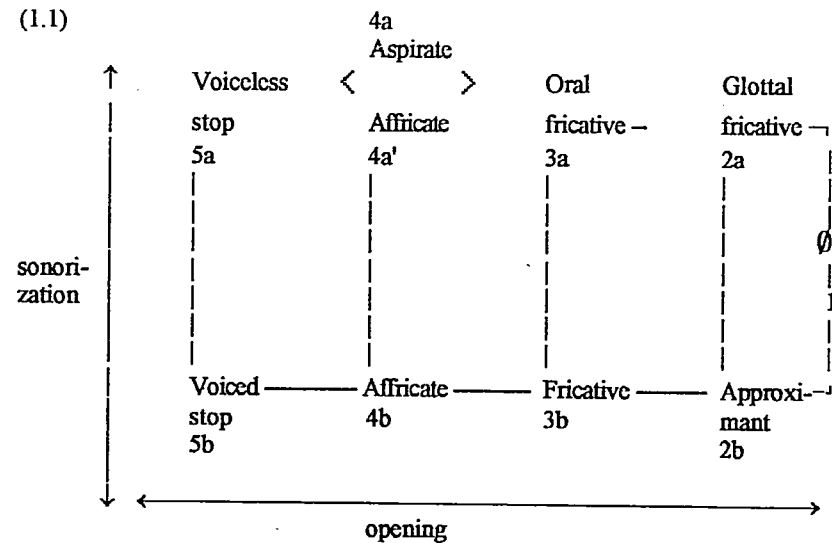
φωνολογικού συστήματος καταλήγουν όλο και πιο συχνά στο συμπέρασμα ότι και αυτό υπήρξε ασύμμετρο.¹⁵ Κάτι τέτοιο, εξάλλου σημαίνει ότι θα επρόκειτο για μικτή διάλεκτο και το σύστημα της ΙΕ θα παρουσίαζε έντονη κινητικότητα.

Η πλήρης σταθερότητα της συμμετρίας όμως, όπως διαπίστωσαν μεταξύ άλλων ο Martinet και η Aitchison,¹⁶ αλλά όπως αποδεικνύεται κάτι τέτοιο και από την διαλεκτική εικόνα της Νέας Ελληνικής, δεν είναι εφικτή. Ποια είναι η δύναμη που λειτουργεί παράλληλα με την τάση προς τη συμμετρία; Πιστεύω ότι η απάντηση δίνεται πάλι από τον Martinet. Πρόκειται για μια διαπίστωση που ίσως να έμεινε κάπως απαρατήρητη η οποία όμως μου φαίνεται να είναι κλειδί. Ακολουθώντας τον Fournet ο οποίος έδειξε μια εναλλαγή φωνολογικής αποδυνάμωσης-ενδυνάμωσης στις τευτονικές γλώσσες, αλλά επίσης και στα μεσαιωνικά γαλλικά, ο Martinet διαπίστωσε τέτοια εναλλαγή στις αρχαίες ιταλικές διαλέκτους. Ονομάζει αυτές τις εναλλαγές "τραμπάλα" (coups de bascule). Η αρχική ιδέα, όπως μας πληροφορεί ο Fournet, υπήρξε πάντως γερμανική και ανάγεται στο έτος 1938.¹⁷ Στα παρόντα πλαίσια δεν είναι δυνατή μια διαχρονική ανάλυση αλλά θα έκανα πρόταση για προέκταση τέτοιων εναλλαγών πρώτον για την Ελληνική, και δεύτερον για μερικές άλλες γλώσσες αν όχι και για την γλώσσα ως τέτοια. Παρόμοιες "μπρος-πίσω" κινήσεις, αναφορικά με τις οποίες δεν θα ήθελα να κάνω πιο φιλοσοφικές ερμηνείες, φαίνεται να εξηγούν φαινόμενα όπως το "δίγω" ή την ακόμη πιο εντυπωσιακή περίπτωση των "αναμειξεων" του τύπου "γίδια" (=ίδια) και "ίδια" (=γίδια). Δανίζομαι τον όρο "αναμειξεις" από τον Π. Λορεντζάτο ο οποίος διαπίστωσε το φαινόμενο ήδη το 1904.¹⁸ Τα δείγματά μου δείχνουν ίσως, πόσο σχετικό είναι λοιπόν το "pull set". Επανερχεται στο μυαλό μας η αριθμητική ευθεία με το μηδέν στο νοητό κέντρο. Μόνο που στην δική μας περίπτωση δεν πρόκειται για ευθείες όπως δείχνει και η διαμόρφωση του συστήματος του Lass. Οι εναλλαγές ενδυνάμωση - αποδυνάμωση ή ισχυροποίηση - απισχυροποίηση δείχνουν πως συμβιβάζονται με αυτό το σύστημα και μάλιστα, οι διαπιστώσεις των Fournet και Martinet δείχνουν αποκομμένες από ένα μεγαλύτερο σύνολο χωρίς πάντως οι ίδιοι να εκφράζονται έτσι. Προτείνω να δώσουμε κατακόρυφη, διαχρονική προέκταση σ' αυτήν την παρατήρηση. Με το εργαλείο αυτό θα φθάναμε σε διάφορα χρονικά βήματα, π.χ. και στο ΙΕ επίπεδο. Φυσικά δεν αρνούμαι ότι το εργαλείο είναι σε πειραματικό ακόμη στάδιο. Πρώτα πρέπει να βελτιωθεί το σύστημα του Lass και μετά πρέπει να συμπεριληφθούν και τα φωνήεντα με τα οποία τα σύμφωνα εμφανίζουν "οικονομικό κύκλο".¹⁹

Τέτοιο σύστημα θα αποτελούσε απαιτητικό εργαλείο στο να συνδεθεί η Ελληνική με την Ινδοευρωπαϊκή. Αν και δεν υπάρχει ακόμη, με τη λέξη "λαός" μπορεί να δειχθεί αυτό που εννοώ (βλ. Παράρτημα). Για προφανείς πολιτισμικούς και κοινωνιολογικούς λόγους, αυτή η λέξη απαντά σήμερα ως "λαός". Σε μεσαιωνικά κείμενα απαντά όμως επίσης ο τύπος "λαγός". (Παρενθετικά σημειώνω ότι η λέξη "λαγός", το ζώο, απαντά και ως "λαός"). Ο αρχαιοελληνικός τύπος "λαός" αποτελεί προϊόν σιγήσεως του δίγαμμα. Επειδή τα ετυμολογικά λεξικά πιθανολογούν ότι η ρίζα θα έληγε αρχικώς σε λαρυγγικό, είναι εύκολο να υποθέσουμε ότι το δίγαμμα αποτελούσε συμφωνική επένθεση στην χασμαδία που δημιουργήθηκε μετά τη σίγηση του λαρυγγικού.²⁰ Δεν θα απέκλεια και το λαρυγγικό να υπήρξε προϊόν αναπτύξεως. Όλα αυτά θυμίζουν αρκετά τις εξελίξεις στα μεσαιωνικά και τα νεότερα ελληνικά. Πρόκειται γι' αυτό που επισημάνθηκε στο έργο του Joseph εισαγωγικώς: το παρόν μας βοηθά να κατανοήσουμε το παρελθόν.

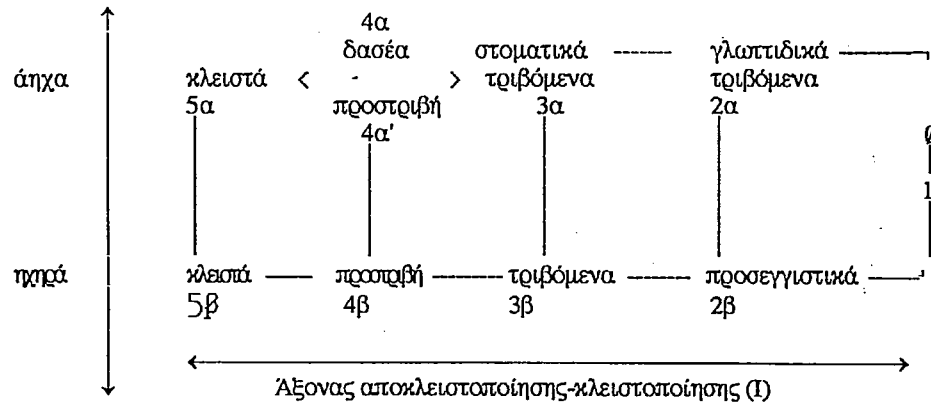
Παράρτημα

Strength Scale after Lass²¹

(1.2)

Άξονας τμηροποίησης-
απηχοποίησης (II)

Γαλλικό: [aʃt'e-]: à jeter (χαλάρωση) και acheter /ένταση/

ΑΠΙΣΧΥΡΟΠΟΙΗΣΗ (Weakening)

5α → 5β:	/p → b/ /t → d/ /k → g/	Βυρπιμ μ παρντόν δεκαπένδε πέδε Βάλαγρον γαβαλάν γαμήλωι τζετρακάται (/g → dʒ/?)-o-ze-to
5α → 4β:	/t → dʒ/	έφι ι ε Η οται ή ε Ηότας τάβων
5β → 4β:	/g → dʒ/	άνασοθέντων έζελεν έπεζάρει σπούζασων τόζ'
5β → 3β:	/b → b̄/ /d → d̄/	Τρεσάρας έπιθιάνε Μετακλέτης
5β → 2β:	/g → g/	αίρέω ΠΡΕΠΑΣ
3β → 1:	/b → θ/ /d̄ → θ/ /g → θ/	άσιλόπουλλο Έλλεροφόντης άμπελόκλαο άχηρον ά άπη άναπα <γ>ομένους <Γ>ερμανικου <γ>εωρ 32 γωι θυ <γ>άτηρ ολία πάω
2β → 1:	/d̄ → θ/ /g → θ/	περιγααίνει ΤΡΑΙΛΙΟΝ Τράϊλος

ΙΣΧΥΡΟΠΟΙΗΣΗ (Strengthening)

1 → 2β:	/θ → v/ /θ → ð/ /θ → j/	Εύβάλκης εύβδομήκοντα a-di-ti-ja-ri (άνδριάμφι) ke-sa-da-ra (Κασσάνδρα);
1 → 3β	/θ → γ/	άγεθλα Άπηγαν (Απία) βουλεύεις γαίματα
1 → 5β:	/θ → b̄/ /θ → d̄/	άγώι- λιον γεγορ- γησαι γυρεύω δίγω χαμ πλά χαμπλώστε Άνδρα
3β → 5β:	/b̄ → b/ /d̄ → d/ /g → g/	μ παμπάκι μ παμ πούλας δωσ' κελεοῦμαι άγώρι γαπάω γαίμα
5β → 5α:	/b → p/ /d → t/ /g → k/	Κάνωπος πασι(κής) αίγιτι ίπποτάμου τραχμάς άκαλμα Γωρκιου

Απιοσυροποίηση, απαλοιφή ερρίνων

Αμβρακούμ' Αρύμβας μαγκούρα - άδρί έ[ξά]γδδι πέδε εὔδο ήκοντα²²

Υπέρβαση του "μηδενός"

φόβος /p^hóbos/ > φόβος /fónos/ > φόος > φόγος

"ΑΝΑΜΕΙΞΕΙΣ"

"γ'ίδια" (= 'ίδια') -- ίδια (= 'γ'ίδια', κατσίκια)

"ΛΑΟΣ"

"/ΛΑΗός/²³ → /λαός/ → /lawós/ → /laós/ → /laχός/"

Βιβλιογραφικές παραπομπές

- Aitchison, Jean
1991 *Language Change: Progress or Decay?* Cambridge etc.: C. U. P. (Second edition)
- Cravens, Thomas D.
1984 Intervocalic consonant weakening in a phonetic-based Strength Phonology: Foley hierarchies and the *gorgia toscana*. *Theoretical Linguistics* 11, 3, [1985]:269-310
- 1987 The syllable and phonological strength: gradient loss of gemination in Corsican. Ev: Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics., eds. A.G. Ramat - O. Carruba - G. Bernini. σσ.163-178. - Philadelphia: J. Benjamins Publishing Company.
- Fourquet, J.
1956 *Les mutations consonantiques*. Essai de position des problèmes. Paris: Ophrys (Πρώτη έκδοση: 1940-1944).
- Halle, Morris - Clements, George N.
1983 *Problem Book in Phonology: A Workbook for Introductory Courses in Linguistics and in Modern Phonology*. Cambridge, Massachusetts - London: The MIT Press (Seventh printing, 1994)
- Hock, Hans Henrich
1986 *Principles of Historical Linguistics*. Berlin - New York - Amsterdam: Mouton de Gruyter
- Hopper, Paul J.
1977 Indo-European Consonantism and the New Look. *Orbis* 26,1:57-72

- Joseph, Brian
1985 Proto-Indo-European consonantism: methodological and further typological concerns. Ev: Papers from the 6th International Conference on Historical Linguistics., ed. J. Fisiak. σσ. 313-321. Amsterdam: J. Benjamins Publishing Company - Poznan: Adam Mickiewicz University Press.
- Katamba, Francis
1991 *An Introduction to Phonology*. London and New York: Longman (©1989, Second Impression:1991)
- Lass, Roger
1984 *Phonology. An Introduction to Basic Concepts*. Cambridge - New York, etc.: C.U.P.
- Λορεντζάτος, Παναγιής
1904 'Αναμειξεις. *ΑΕΗΝΑ* 16:189-223
- Martinet, André
1955 *Économie des changements phonétiques* Traité de phonologie diachronique. Berne: Éditions A. Francke S.A.
- 1981 *Sprachökonomie und Lautwandel* Eine Abhandlung über die diachronische Phonologie. Aus dem Französischen von Claudia Fuchs. Stuttgart: Clett-Cotta
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος
1998 *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*. Αθήνα [© Συγγρ.]: Ελληνικά Γράμματα
- Sievers, Eduard
1893 *Grundzüge der Phonetik zur Einführung in das Studium der indogermanischen Sprachen*. Vierte verbesserte Auflage. Leipzig: Breitkopf & Härtel.
- Staal, Frits
1962 A method in linguistic description. The order of consonants according to Pāṇini. *Language* 38:1-10.
- Stanley, Patricia S.
1985 Grassmann's Law, Verner's Law, and Proto-Indo-European Root Structure. *Indogermanische Forschungen* 90:39-54
- Szemerényi, Oswald
1996 *Introduction to Indo-European Linguistics*. Oxford: University Press
- Trask, R.L.
1996 *A Dictionary of Phonetics and Phonology*. London - New York: Routledge

¹ Joseph 1985:320.

² Martinet 1955, 1981.

³ Martinet 1955:110(4.23), 1981:100(4.23).

⁴ Sievers 1893: π.χ. σσ. 73(189).176(467).186(297) κ.α.

⁵ Staal 1962:1.2.9.10. Ευχαριστώ τον κ. Γ. Γιαννάκη (Ιωάννινα) που επέστησε την προσοχή μου σ' αυτό το άρθρο. Πβ. F.W. Householder, *Lg.* 50,1974:557.

- 6 Cravens 1984, Cravens 1987:171.
 7 Cravens 1987:163.176.177.
 8 Lass: 1984:178(8.3.1).
 9 Πβ. Hock: 1986:83(5.2).
 10 Martinet 1955:59-60(2.28-29), 1981:54-57(2.28-29).
 11 Πβ. Halle - Clements 1983:93.
 12 Πβ. Hock 1986: 127-128(7.2).187-188(9.1.5), Trask 1996:170 ("hiatus").
 13 Πβ. Hock 1986:83(5.2, "one and the same process").
 14 Μπαμπινιώτης 1998:128. Σημαντικό ρόλο προσγράφει στη συμμετρία και ο Katamba (1991:25-33[2.3].99-103[6.2]).
 15 Πβ. λ.χ. Hopper 1977:64(IV) και Stanley 1985:39-41.52-53.
 16 Martinet 1955:89-90(3.33), 1981:81-81(3.33), Aitchison 1991:150.
 17 Martinet 1955:328-329(13.4), Fourquet 1956:I.62.
 18 Πβ. 1904:222.
 19 Martinet 1955:329-330(13.16), 1981:168(6.6).219(7.12).
 20 Τα ινδοευρωπαϊκά λαρυγγικά θεωρούνται σήμερα σύμφωνα (Hock 1986: 587[19.1.6]. 622[19.5.2], Szemerényi 1996:140[6.6.10])
 21 1984:178(8.3.1).
 22 Πβ. λατ. *septu(m)āginta.
 23 Με το /ʌ/ δηλώνω κάποιο ακαθόριστο ΙΕ φωνήεν και με το /H/ το λαρυγγικό.

Λέξεις-κλειδιά: άλογο πνευματώδες (irrationaler Spirant), αναμείξεις, απαλοιφή (deletion), απισχυροποίηση (weakening), αποδυνάμωση (lenition), αποκλειστοποίηση (opening), διαδοχικές πιέσεις/έλξεις (push-chains, drag-chains), ενδοχητικός (intersonorant), ενδυνάμωση (fortition), επαγωγική ιεραρχία (implicational hierarchy), επένθεση (epenthesis), ισχυροποίηση (strengthening), Κινήσεις Σχετικής Ισχύος (Strength Movements), Κλίμακα/Ιεραρχία Σχετικής Ισχύος (Strength Scale/Hierarchy), μηδενικός βαθμός (null set), οικονομικός κύκλος (circuit économique), προβλεψιμότητα (predictability), συμμετρία (symmetry), συνέχεια (continuum), σχετική ισχύς (relative strength), Φυσική Φωνολογία (Natural Phonology), Φωνολογία Σχετικής Ισχύος (Strength Phonology).